

**ΕΥΚΑΙΡΙΕΣ ΚΑΙ ΚΙΝΔΥΝΟΙ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ
ΣΤΑ ΝΕΑ ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ
ΤΟΥ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΜΕΝΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ**

Β. Προφυλλίδης
Αν. Καθηγητής ΔΠΘ

Από καιρό πλανάται ένα αίσθημα αβεβαιότητας και ανασφάλειας για το αύριο σε όλες τις χώρες του κόσμου. Είναι αληθές όμως ότι αυτή η ανασφάλεια και η αβεβαιότητα δεν είναι κάτι καινούργιο. Απλώς εντάθηκε τα τελευταία έτη. Είναι κάτι που προϋπήρχε. Είναι κάτι που εδώ και αιώνες χαρακτηρίζει την ανθρώπινη ύπαρξη και διαδρομή στον πλανήτη. Επιτακτικά όμως ρωτούμε πλέον, «quo vadis», πού πάμε;

Πολλοί αποδίδουν αρκετά δεινά, που χαρακτηρίζουν σήμερα τον κόσμο, σε αυτό που ονομάζουμε παγκοσμιοποίηση. Κι έχει καταντήσει ο όρος να μοιάζει με έναν πίνακα με τόσο ασαφείς μορφές και χρώματα, όπου ο καθένας ανάλογα με την οπτική γωνία από την οποία τον βλέπει, να παρατηρεί ό,τι θέλει. Για τον υπουργό εθνικής οικονομίας μπορεί η παγκοσμιοποίηση να είναι η αιτία δραστικών μέτρων περιστολής δαπανών. Για τους διαδηλωτές μπορεί να είναι ο νέος εχθρός - φάντασμα ή οτιδήποτε άλλο.

Θα πρέπει να τονίσω ότι για πρώτη φορά ο όρος παγκοσμιοποίηση εμφανίστηκε επιστημονικά μετά το 1983¹. Μιλούμε επομένως για κάτι αρκετά καινούργιο. Και να τονίσω ότι η χρήση του είναι μη μονοσήμαντη. Για ορισμένους η παγκοσμιοποίηση συνεπάγεται το θρίαμβο των αγορών, των χρηματιστηρίων, που πλέον κυριαρχούν εντελώς στη ζωή μας. Για άλλους η παγκοσμιοποίηση είναι η επικράτηση της πληροφορίας και του διαδικτύου (Internet). Για άλλους η παγκοσμιοποίηση αποτελεί ισοπεδωτικό παράγοντα στον πολιτισμό και στις παραδόσεις. Για ορισμένους αποτελεί νίκη των πολυεθνικών επί των κρατικών κυβερνήσεων. Τέλος για αρκετούς αποτελεί το νέο εχθρό - φάντασμα².

Ωστόσο, δεν πρέπει να λησμονούμε ότι η παγκοσμιοποίηση είναι μια πανάρχαια διαδικασία και ότι ο άνθρωπος είναι ένα ευάλωτο και αδύναμο όν. Οι μυϊκές του δυνάμεις είναι πολύ μικρές. Γι' αυτό λοιπόν και είναι έμφυτη η τάση του ανθρώπου προς τον προστατευτισμό κάθε είδους, μέσα από τα σύνορα του κράτους - έθνους, μέσα στα πλαίσια και τις δομές της οικονομικής πολιτικής, συχνά μέσα από τις επιταγές της κουλτούρας, της παράδοσης και της θρησκείας. Η τάση όμως αυτή φαίνεται να αντιστρέφεται μέσα από την παγκοσμιοποίηση.

Κάθε κράτος νοιώθει πλέον την αδυναμία της αυτοπροστασίας μέσα στα σύνο-

1. *Levitt Th.*, «The Globalization of Markets», *Harvard Business Review*, May - June, 1983.

2. *Lafay G.*, «Comprendre la Mondialisation», *Economica*, Paris, 1999.

ρά του. Η Ευρώπη δεν αποτελεί πλέον νησίδα ασφαλείας και ελπίδα για τον πολίτη. Οι επικοινωνίες κάθε μορφής δίνουν τη δυνατότητα και στα πιο απομακρυσμένα σημεία του πλανήτη να βρίσκονται πολύ εύκολα, πολύ γρήγορα και πολύ αποτελεσματικά κοντά το ένα σημείο στο άλλο. Άρα μπορεί ο όρος της παγκοσμιοποίησης να εμφανίστηκε μετά το 1983, αλλά συνιστά μια εντελώς πανάρχαια διαδικασία, από την ώρα που ο πρωτόγονος άνθρωπος αποφάσισε ότι δεν μπορεί να αρκείται ούτε μόνον στις πρώτες ύλες, που έχει δίπλα του, αλλά ούτε και στους αποδέκτες των προϊόντων, που έχει δίπλα του. «Πιο πέρα, πιο μακριά» υπήρξε πάντοτε ένα σύνθημα έμφυτο στην ανθρώπινη φύση.

Ο *Theodore Levitt*, ορίζει την παγκοσμιοποίηση ουσιαστικά σαν μια προσπάθεια σύγκλισης των αγορών και των οικονομιών. Σαν μια συνέπεια της προώθησης της τεχνολογίας σε παγκόσμιο επίπεδο, όπου οι διάφορες επιχειρήσεις παράγουν περίπου το ίδιο προϊόν, με τον ίδιο τρόπο, με τα καταλληλότερα στελέχη και με το μικρότερο κόστος. Το ίδιο κουτί μπύρας, που απολαμβάνουμε εμείς εδώ, το απολαμβάνει κάποιος Μαροκινός στο Μαρακές, κάποιος άλλος στην Πολωνία. Είναι μια υλική συνέπεια της παγκοσμιοποίησης.

Σύμφωνα με έναν άλλο όμως, πιο διευρυμένο και πιο ευρύ, ορισμό³, η παγκοσμιοποίηση περιλαμβάνει την αλυσίδα παραγωγής και δημιουργίας προστιθέμενης αξίας, κατ' αρχήν πνευματικής - επιστημονικής, αλλά όχι μόνον, την έρευνα, την ανάπτυξη, τις τεχνολογίες, τις μεταφορές, το εμπόριο, τις χρηματιστηριακές συναλλαγές. Θα μπορούσε να πει κανείς, ότι ουσιαστικά η παγκοσμιοποίηση συνιστά μια μορφή διαχείρισης και οργάνωσης σε παγκόσμια κλίμακα, αντίστοιχη με αυτήν των πολυεθνικών εταιριών. Κέντρο βάρους στο παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον δεν είναι πλέον το κράτος και οι κρατικές κυβερνήσεις, τουλάχιστον στο βαθμό που ήταν στο παρελθόν, αλλά η επιχειρηματική δραστηριότητα, όπως αυτή εκφράζεται συνήθως με τη μορφή των πολυεθνικών εταιριών.

Η παγκοσμιοποίηση που βιώνουμε τα τελευταία χρόνια συνιστά ρήξη με το παρελθόν. Δεν αποτελεί μια φυσική εξέλιξη, όπως την είχαν βιώσει οι γενιές επί αιώνες. Κατ' αρχήν, από τη δεκαετία του '80 και κυρίως τη δεκαετία του '90, συνιστά ρήξη με συνήθειες διαμορφωμένες επί αιώνες. Απαιτεί επομένως επαναδιάρθρωση των εθνικών οικονομιών με βάση τους προσανατολισμούς της παγκόσμιας οικονομίας κι όχι τους στόχους του κράτους - έθνους ή του μεμονωμένου ατόμου. Εδώ θα πρέπει να τονισθεί ότι αν είχαμε παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον στην δεκαετία του 80 ή στη δεκαετία του '60, η Ελλάδα θα είχε άλλη οικονομική πολιτική. Δεν θα είχε αυτήν που είχε την δεκαετία του '80, με υψηλά ελλείμματα, υψηλές κρατικές επιδοτήσεις ή αυτήν που είχε στη δεκαετία του '60.

Πώς όμως φθάσαμε στη ρήξη με το παρελθόν; Θα προσπαθήσω να δώσω μια

3. *Ohmae K.*, «The Bordless World: Power and Strategy in the Interlinked Economy», London, 1990.

απάντηση. Οι δομές του κράτους και το κράτος δεν είναι ένα απρόσωπο πράγμα. Είναι κάτι που έχει μηχανισμούς και τους ανθρώπους που εκπροσωπούν αυτούς τους μηχανισμούς. Οι δομές λοιπόν του κράτους, πολύ συχνά, δεν παρακολουθούν τις προσδοκίες της κοινωνίας. Αφενός ο συντηρητισμός, η έμφυτη τάση δηλαδή του ατόμου για διατήρηση και συντήρηση των κεκτημένων, αφετέρου η ιδιοποίηση και οικειοποίηση των κατεστημένων δομών προς ίδιον όφελος δημιουργούν αγκυλώσεις. Αυτό που διαπιστώνεται είναι ότι δεν παρηκολούθησε η διάρθρωση των κρατικών δομών τις προσδοκίες της κοινωνίας. Και ό,τι δεν αλλάζει εκ των άνω, συχνά επιβάλλεται βιαίως εκ των κάτω.

Σε παγκόσμιο επίπεδο από το '84 μέχρι το '95 το εθνικό προϊόν εκινείτο με ρυθμούς μικρότερους από 2%, 1,9%. Ταυτόχρονα το παγκόσμιο εμπόριο κινιόταν με υπερδιπλάσιους ρυθμούς αύξησης, 5,3 %⁴. Δεν ήταν δυνατόν παρά να γίνει η παγκοσμιοποίηση. Όταν το εμπόριο κινείται διεθνώς, ενώ ταυτόχρονα υπάρχει αδράνεια σε κρατικό επίπεδο, ήταν μια επερχόμενη και ως ένα βαθμό αναπόφευκτη κατάσταση, η οποία βεβαίως εντάθηκε από την κοινωνία της πληροφορίας κι από την επικράτηση των νέων τεχνολογιών.

Τρεις θα μπορούσε να πει κανείς ότι είναι σήμερα οι κινητήριες δυνάμεις της παγκοσμιοποίησης. Αφενός η τεχνολογική επανάσταση, η οποία πλέον καθιστά τα πιο αποτελεσματικά και σύγχρονα τεχνολογικά προϊόντα προσπελάσιμα σε κάθε πολίτη αυτού του κόσμου, οι διεθνείς χρηματαγορές, που δίνουν τη δυνατότητα μεταφοράς τεράστιων κεφαλαίων σε λίγα λεπτά από τη μια άκρη της γης στην άλλη, και τέλος, η πολιτική δύναμη των Ηνωμένων Πολιτειών. Βέβαια και η Μ. Βρετανία είχε πολιτική δύναμη μεταξύ 1850-1940. Δεν ίσχυαν όμως οι άλλες δυο προϋποθέσεις τότε. Δεν υπήρχε η δυνατότητα μεταφοράς κεφαλαίων και δεν υπήρχε τεχνολογία, όπως την έχουμε σήμερα⁵.

Μια πρώτη συνέπεια και επίπτωση του παγκοσμιοποιημένου περιβάλλοντος είναι η ανάγκη για οικονομική αποτελεσματικότητα, που συχνά προϋποθέτει τον ανταγωνισμό. Πρέπει να αντιληφθούμε ότι ζούμε σ' ένα εξόχως ανταγωνιστικό περιβάλλον, όπου προϋπόθεση επιβίωσης είναι η αναζήτηση και αξιοποίηση του συγκριτικού πλεονεκτήματος καθενός. Πρέπει να ξεχάσουμε το οικονομικό περιβάλλον, στο οποίο ζήσαμε επί δεκαετίες.

Η μείωση των κρατικών επιδοτήσεων είναι προϋπόθεση για τον ανταγωνισμό. Οι ελλειμματικού χαρακτήρα δραστηριότητες θα μειώνονται συνεχώς. Το ανταγωνιστικό όμως περιβάλλον επιβάλλει άλλους κανόνες. Συνέπεια βέβαια αυτού του πράγματος είναι και η διεύρυνση των ανισοτήτων. Δηλαδή γίνεται ο ισχυρός ισχυρότερος. Κι από την άλλη πλευρά, μέσα σε μια κερδοφρένια και αναπτυξιομανία χωρίς φραγμούς και όρια, έχουμε αλόγιστη χρήση των φυσικών πόρων και αυτό εί-

4. *Boyer R.*, «State and Market: Toward a New Synthesis for the 21st Century», Elsevier, 1999.

5. «La Mondialisation au-delà des Mythes», La Découverte, Paris, 1997.

ναι ένα έγκλημα σε βάρος των επόμενων γενιών. Δεν είναι ευρύτατα γνωστό, αλλά τα υγρά ενεργειακά αποθέματα παγκοσμίως επαρκούν μόνο για 80 χρόνια, με την υπόθεση ότι η Κίνα θα κρατήσει το σημερινό ρυθμό κατανάλωσης πετρελαίου. Αυτό σημαίνει ότι το παιδί που γεννιέται σήμερα, όταν θα φτάσει στο τέλος της διαδρομής του στο μάταιο αυτό κόσμο, πιθανότατα δεν θα έχει υγρά καύσιμα. Κάτι άλλο για το οποίο φέρουμε ευθύνη είναι η καταστροφή του φυσικού περιβάλλοντος. Δεν είναι τυχαίο, ότι οι ισχυροί του πλανήτη είναι αυτοί, που αντιδρούν στη λήψη μέτρων. Αναφέρω, ενδεικτικά μόνον, ότι θα μπορούσαν να μειωθούν οι ρύποι σημαντικά, αλλά αυτό οδηγεί σε μια αύξηση του κόστους της αυτοκινητοβιομηχανίας κατά 5-10%, και που δεν αποδέχονται οι μεγάλες αυτοκινητοβιομηχανίες και όσοι τις προστατεύουν.

Είναι προφανές ότι σε ένα τέτοιο περιβάλλον, ζητούμενο είναι μια συλλογική διαχείριση. Και η αστάθεια αυτή είχε έντονη επίπτωση και στις επιστημονικές μεθόδους, που χρησιμοποιούμε στην ανάλυση των διαφόρων φαινομένων. Δεν είναι τυχαίο ότι δυο από τα πιο αποτελεσματικά επιστημονικά εργαλεία, τα προσεχή χρόνια, θα είναι οι θεωρίες του χάους και οι θεωρίες της ασάφειας. Επί χρόνια πολλά λειτουργούσαμε ντετερμινιστικά, ότι το α δίνει το β. Σήμερα το α μπορεί να δώσει από β μέχρι ω. Και γι' αυτό και τα αποτελεσματικά επιστημονικά εργαλεία στηρίζονται στις θεωρίες του χάους και της ασάφειας.

Για να εξετάσουμε τις επιπτώσεις του παγκοσμιοποιημένου αυτού περιβάλλοντος στην κοινωνία και στον άνθρωπο, γιατί αυτό είναι το ζητούμενο τελικά, πρέπει να θυμηθούμε δυο διαχρονικές αποτελεσματικότητας φράσεις. Η μια είναι η γνωστή φράση του Θουκυδίδη, ο οποίος είχε διαπιστώσει 25 αιώνες πριν, ότι ο άνθρωπος κατ' αρχήν δεν λειτουργεί λογικά και ότι τρεις είναι οι κινητήριες δυνάμεις: το συμφέρον, το δέος και η δόξα. Πολύ περισσότερο σήμερα, που είναι και αυξημένες οι δυνατότητες απόκτησης συμφέροντος, απόκτησης δόξας, αλλά και επιβολής δέους στον αδύναμο άνθρωπο. Η δεύτερη, που θα την επαναδιατυπώσω με ερωτηματική μορφή είναι μια γνωστή φράση του Χέγκελ: «Άραγε διδάχτηκαν οι άνθρωποι και οι κυβερνήσεις κάτι μέσα στην ιστορική διαδρομή;»

Μια ουσιωδέστατη επίπτωση της προσπάθειας επιβολής παγκοσμιοποιημένου περιβάλλοντος είναι η προσπάθεια επιβολής αντίληψης αμβλυμένων συνόρων. Κι όταν λέω σύνορα, αναφέρομαι στα εδαφικά σύνορα ανάμεσα στα διάφορα κράτη, γιατί βέβαια σύνορα υπάρχουν πολλών ειδών. Μπορεί να έχουμε σύνορα στο μυαλό μας, στις καρδιές μας, στις ψυχές μας. Να θυμηθούμε εδώ πώς φτάσαμε στη διαμόρφωση των συνόρων και τι σημαίνει η άμβλυνση της σημασίας των συνόρων. Από το κράτος - πόλη του 5^{ου} αιώνα, το οποίο απεδείχθη μη επαρκές στον Πελοποννησιακό πόλεμο, πήγαν εύκολα οι κοινωνίες στο κράτος - αυτοκρατορία, με τη Μακεδονική αυτοκρατορία κατ' αρχήν, τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία κατόπιν, τη Βυζαντινή και Οθωμανική στην περιοχή μας, την Κινεζική στην ανατολή, κ.λπ.

Από τον 16^ο αιώνα όμως και μέχρι τον 19^ο αιώνα, διαμορφώνεται το κράτος - έθνος. Το κράτος δηλαδή, που στηρίζεται σε μια συμπαγή, λίγο ή πολύ, εθνική ενότητα και που συνήθως αποκρυσταλλώνει μια οικονομική οντότητα. Έτσι η Βρετανία έγινε κράτος - έθνος απορροφώντας Αγγλία και Σκωτία, γιατί αυτό εξυπηρετούσε και έναν οικονομικό σκοπό. Σήμερα αυτού του είδους τα σύνορα, που διαμορφώθηκαν στο διάβα των αιώνων και κυρίως στους 3 τελευταίους αιώνες, αρχίζουν να αποκτούν σχετική μόνο αξία. Η παγκοσμιοποίηση δεν θέλει τα σύνορα. Γι' αυτό και στο βαθμό που θα μπορούσε να το επιβάλλει, θέλει να αμβλύνει τα σύνορα για όλους τους άλλους πλην της ίδιας. Θέλει την εύκολη διακίνηση αγαθών και ανθρώπων. Βέβαια δεν αναφέρεται αυτό ρητά, αλλά είναι μια κυρίαρχη σκέψη σήμερα στις Ηνωμένες Πολιτείες, οι οποίες είναι ο μοχλός της παγκοσμιοποίησης. Μήπως όμως τα γεγονότα της 11^{ης} Σεπτεμβρίου ωθήσουν τις ίδιες τις Η.Π.Α. σε μια μορφή προστατευτισμού και σε μια νέα ανάδειξη της σημασίας των εθνικών συνόρων, με ο,τιδήποτε συνεπάγεται και για τον υπόλοιπο κόσμο⁶;

Υπό τις κρατούσες όμως συνθήκες, τα εθνικά σύνορα δεν έχουν τη σημασία, που είχαν πριν από 2 ή 3 δεκαετίες. Και βλέπουμε, αυτοβούλως πλέον, τις κυβερνήσεις να καταθέτουν ένα μέρος της κρατικής τους κυριαρχίας σε διακρατικούς οργανισμούς. Είναι αυτό που κάνει η Ελλάδα σήμερα στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Μην αυταπατώμεθα, πολλές αποφάσεις δεν λαμβάνονται στην Αθήνα, αλλά στις Βρυξέλλες.

Από την άλλη πλευρά βέβαια κάποιος θα μπορούσε να αντείπει: Μήπως το κράτος - έθνος εξαφανίζεται;. Ευτυχώς για το κράτος - έθνος, η απάντηση είναι όχι. Δεν εξαφανίζεται αλλά μετασχηματίζεται. Αποκτά απλώς έναν καινούργιο ρόλο. Τα σύνορα λοιπόν είναι ένας από τους χώρους, όπου η παγκοσμιοποίηση έχει εμφανέστατες επιπτώσεις. Το νοιώσαμε πριν δυο χρόνια με πολιτικές συρράξεις στη γειτονιά μας, αλλά αυτό δεν είναι καινούργιο. Η πρώτη δήλωση περί της σχετικότητας της σημασίας των συνόρων έγινε το 1941, από τον τότε υπουργό εξωτερικών των Η.Π.Α.⁷.

Ας έλθουμε τώρα στην οικονομία και στις επιπτώσεις που έχει η παγκοσμιοποίηση, με κυρίαρχη την αλληλεξάρτηση μεταξύ των κυβερνήσεων, των κρατών, των επιχειρήσεων και των ατόμων. Πολύ δύσκολα πλέον μια χώρα μπορεί να κάνει από μόνη της αυτό που θέλει. Είναι εμφανέστατη η αλληλεξάρτηση και δεν είμαι βέβαιος αν είναι και κακό πράγμα. Κυρίαρχες πια είναι οι χρηματαγορές. Όμως μια από τις συνέπειες, που έχουν, είναι και η αύξηση των ανισοτήτων.

Σε ένα τέτοιο ασταθές περιβάλλον είναι πλέον αδύνατος ο μακροπρόθεσμος σχεδιασμός. Οι επιστήμονες αδυνατούν να προβλέψουν ορθολογικά και τεκμηριω-

6. Θεοδωρόπουλος Β., «Σύνορα: Η Μεταβαλλόμενη Σημασία της Εδαφικής Κυριαρχίας», Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 1999.

7. Βλ. την προηγούμενη σημ.

μένα τι θα γίνει σε 10-15 χρόνια. Κάποιες συγκυρίες, που είναι αδύνατον να προβλεφθούν, ως ένα βαθμό θα αλλάξουν άρδην αυτό που αιτιοκρατικά το ανθρώπινο μυαλό προβλέπει, και προβλέπει πάντοτε με βάση αυτό που ίσχυε μέχρι σήμερα.

Τέθηκε και το δίλημμα μήπως θα πρέπει να προσπαθήσουμε να δημιουργήσουμε ένα παγκόσμιο νόμισμα. Στις στάχτες του 2^{ου} Παγκόσμιου Πολέμου, το 1944, στο Bretton Woods είχε γίνει μια προσπάθεια για τη δημιουργία οικονομικών μηχανισμών, που θα επέτρεπαν σε όλο τον πλανήτη να ζήσει υπό συνθήκες οικονομικής σταθερότητας. Αυτό το πράγμα διαψεύστηκε. Θα μπορούσαμε να οδηγηθούμε σε μια μορφή παγκόσμιας οικονομικής σταθερότητας; Οι μέχρι σήμερα εξελίξεις δεν επιτρέπουν και πολλή αισιοδοξία⁸.

Η τεχνολογία και το διαδίκτυο είναι ένας άλλος τομέας με κυρίαρχη την επίπτωση της παγκοσμιοποίησης. Η πληροφορία μεταδίδεται πλέον πολύ εύκολα. Πάμε σε νέες μορφές επικοινωνίας. Δεν ξέρω τι λόγο ύπαρξης θα έχουν τα συνηθισμένα ταχυδρομεία μετά μερικά χρόνια, όταν από τον ένα υπολογιστή στον άλλον μεταφέρεται η επιστολή σε μερικά δευτερόλεπτα. Αυτό όμως σημαίνει και πολύ μεγάλη δυνατότητα επιβολής προπαγάνδας. Αυτός ο οποίος μεταδίδει την πληροφορία, και τα κέντρα μετάδοσης των πληροφοριών είναι λίγα, έχουν φοβερές δυνατότητες στο να επιβάλλουν στους ανθρώπους ορισμένες απόψεις. Το άτομο, πρέπει να το καταλάβουμε, ως ένα βαθμό συνθλίβεται υπό αυτές τις συνθήκες.

Ένας άλλος τομέας με αμφισβητούμενες τις επιπτώσεις της παγκοσμιοποίησης είναι η ισοπέδωση των πολιτισμών. Κυρίαρχο πια αναδεικνύεται το μοντέλο του καταναλωτικού ατόμου. Πολιτισμοί και γλώσσες με διαδρομές αιώνων είτε κινδυνεύουν να αφανισθούν είτε συρρικνώνονται. Το μοντέλο που προβάλλεται είναι το μοντέλο της καταναλωτικής ευτυχίας. Χωρίς αξίες μπορεί να προχωρήσει ο κόσμος; Και τι θα γίνει με όλους τους πενομένους, που βλέπουν αυτό τα μοντέλο στο γυαλί της τηλεόρασης αλλά δεν μπορούν να το αποκτήσουν στη γη τους; Που αναζητούν προσδοκίες ή παραδείσους μέσα από τη μετανάστευση; Τι θα γίνει με τη δημογραφική εξέλιξη; Ξεπεράσαμε τα 6 δισεκατομμύρια ψυχές παγκοσμίως, ενώ είμασταν πριν από 4 δεκαετίες το μισό και θα είμαστε σε 30 χρόνια από σήμερα περισσότερο από 10 δισεκατομμύρια άνθρωποι; Είναι ερωτήματα που τίθενται επιτακτικά σε παγκόσμιο επίπεδο.

Πώς όμως θα επηρεάσει η παγκοσμιοποίηση την Ελλάδα; Η Ελλάδα, πρέπει να το συνειδητοποιούμε όλοι μας, ότι είναι μια μικρή χώρα, με ευφείς όμως ανθρώπους, με παράδοση πολιτισμού και με πολύ καλές συνθήκες διαβίωσης. Είναι τα συγκριτικά πλεονεκτήματά μας.

Μια επίπτωση που θα αφορά τη χώρα μας είναι η άμβλυνση των συνόρων. Κι εδώ πρέπει να συνειδητοποιηθεί ότι ο Ελληνικός λαός είναι ένας λαός ως ένα βαθμό ανάδελφος, που περιστοιχίζεται από Αλβανούς, Σλάβους και από Τούρκους κι

8. *Boyer R.*, «States Against Markets: The Limits of Globalization», Routledge, New York, 1996.

επομένως, χωρίς ψευδαισθήσεις, θα πρέπει να επιδιώκουμε έναν ισχυρό και ευέλικτο στρατό, που αποτελεί τη μόνη αποτρεπτική δύναμη.

Η Ελλάδα στο παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον πρέπει να αναζητήσει ισχυρή οικονομία με κυρίαρχο το ρόλο των επιχειρήσεων και πρωτοβουλίες στο φυσικό μας χώρο, που είναι τα Βαλκάνια και η Ανατολική Μεσόγειος. Δεν μου αρέσει ο όρος διείσδυση, είναι κάπως κακός, όπως δεν μας άρεσε εμάς να κάνουν διείσδυση οι Αμερικανοί στη δεκαετία του 50, ούτε στους Βουλγάρους θα τους άρεσε να διεισδύσουμε εμείς στη Βουλγαρία. Η οποιαδήποτε συνεργασία με τους γείτονες θα πρέπει να γίνει σε ένα πνεύμα σεβασμού της παράδοσης και των αξιών τους. Και σ' ένα πνεύμα αμοιβαίου οφέλους⁹.

Ταυτόχρονα θα πρέπει να προσδιορίσουμε σαφείς κανόνες παιχνιδιού, πρώτα για τη χώρα μας. Γνωρίζουμε όλοι πόσο ασαφές ήταν το θεσμικό και οικονομικό περιβάλλον στη χώρα μας. Πρέπει κάποτε να αποκαταστήσουμε ένα σαφές πλαίσιο λειτουργίας των κρατικών μας δομών και του επιχειρηματικού περιβάλλοντος. Και υπό τις συνθήκες αυτές μπορεί η Ελλάδα κάλλιστα να έχει μια διαδρομή αντίστοιχη με την Ιρλανδία στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Είμαστε μεν μικρή χώρα, αλλά μπορούμε να προσελκύσουμε επενδύσεις τεχνολογίας υψηλής προστιθέμενης αξίας, αξιοποιώντας τη βασική πρώτη ύλη των Ελλήνων, που είναι το μυαλό τους.

Φυσικά, στην καταίγίδα πολιτισμικής ισοπέδωσης δεν πρέπει να ξεχνούμε την ιστορική μας μνήμη, η οποία πρέπει να περάσει στην επόμενη γενιά. Δεν πρέπει να ξεχνούμε ποιοι είμαστε, ποιοι είμασταν, από πού ερχόμαστε. Ότι ο Ελληνισμός ξεκινούσε από την Μάγκνα Γκρέτσια της Σικελίας, και έφτανε μέχρι την Ιωνία και τον Πόντο. Αυτή τη φοβερή πολιτισμική παράδοση θα πρέπει να την κρατήσουμε ως χώρα.

Η παιδεία και η μόρφωση είναι ο άλλος χώρος όπου η παγκοσμιοποίηση επιβάλλει αλλαγές δομών. Η εξειδικευμένη γνώση είναι το ζητούμενο, αλλά η παιδεία μας πρέπει ταυτόχρονα να δίνει και τη γενική γνώση. Και το ζητούμενο είναι η νέα γενιά, που γίνεται κάθε χρόνο και καλύτερη από τις προηγούμενες. Η νέα αυτή γενιά με την εξειδικευμένη γνώση, με το υψηλό πολιτισμικό επίπεδο, που είναι καθήκον δικό μας να της περάσουμε, τί συνθήκες θα βρει στην αγορά εργασίας; Αυτό είναι το ζητούμενο. Επομένως θα πρέπει δύσκαμπτες διαδικασίες ένταξης των νέων ανθρώπων στην αγορά εργασίας να αρθούν.

Στο άτομο λοιπόν δίνονται ταυτόχρονα κίνδυνοι αλλά και νέες ευκαιρίες. Πάνω από όλα όμως πρέπει να εθισθούμε σε ένα νέο τρόπο σκέψης και κυρίως στη διαρκή επιμόρφωση. Πρέπει να καταλάβουμε, ότι οι γνώσεις, που απέκτησε κάποιος στα 22 του, δεν του είναι επαρκείς μέχρι την συνταξιοδότησή του. Απαξιώνονται

9. B. Προφυλλίδης, «Πώς θα Επιτευχθεί η Βαλκανική Οικονομική Συνεργασία», Η Καθημερινή, 20.10.1996.

περίπου με ρυθμούς ανά 10-15 χρόνια, που σημαίνει, ότι θα πρέπει να ξανάρχεται κανείς κοντά στη νέα γνώση.

Η πίστη επομένως στις ανθρώπινες αξίες, η συνειδητοποίηση της σχετικότητας της αξίας του χρήματος και των υλικών αγαθών, είναι αυτές που μπορούν να οδηγήσουν στο νέο ασταθές περιβάλλον τον άνθρωπο μπροστά. Άλλωστε 26 αιώνες πριν ειπώθηκε αυτό το πράγμα, «άνθρωπος εν ευφρόνει φάος άπτεται εαυτώ αποσβεσθείς όψεις». Ότι ο άνθρωπος μπορεί να ξεπερνά τις σκιές και τα σκοτάδια, ας δει τον εαυτό του, ας δει το πρόσωπό του, ας δει τον διπλανό του.

Επομένως όχι σύγκρουση πολιτισμών κατά τον Χάντιγκτον, όχι επιβολή του ενός πολιτισμού στον άλλον, αλλά προς έναν παγκόσμιο πολιτισμό, προς αξίες, που πραγματικά θα σέβονται, που θα τιμούν και θα αναδεικνύουν τον άνθρωπο. Αντικειμενικός σκοπός είναι η βελτίωση των κοινωνιών, που δεν είναι υπηρέτες του οικονομικού συστήματος.